

VORMSI SAAR

Vormsi saar (93 km²) on ainulaadne oma väike-sele pindalale koondunud loodusliku mitmekesisuse poolest. Saare maastikupildis esinevad rannakarjamaad ja rooväljad, loopealsed ja puisniidud, metsad ja soolad, lahed ja rannikulõukad on elupaigaks tuhandetele lindudele, paljudele loomaliikidele ja kasvualaks haruldastele taimedele. Et kaitsta erinevate liikide kasvualasid ja elupaiku, saare omapärast loodusmaastikku ja piirkonnale iseloomulikku pärandkultuurmaastikku, moodustati 2000. aastal **Vormsi maastikukaitseala**.

Lambad Rumpo kadastikus (Risto Sauso)

RANNIKUELUPAIGAD

Saare põhja- ja lõunarannik on liigestatud, siin esinevad lainetuse eest hästi kaitstud **madalaveelised lahed**, mis oma mitmekesise põhja-elustikuga on peatuspaigaks läbirändavatele lindudele. Veelindude pesitsus– ja puhkepaigana on olulised saare rannaveest kerkivad **laiud**. Taimestikku mõjutavad siin riimvesi ja jätkuv maakerge. Hullo lahe laidudel pesitsevad kivrullija (*Arenaria interpres*), jõgitiir (*Sterna hirundo*), hahk (*Somateria mollissima*), väikekajakas (*Larus minutus*), hanelised (*Anseriformes*). Maakerke tõttu tekivad lahtede eraldumisel merest madalad merega ajutiselt ühenduses olevad **rannikulõukad** ehk jäänukjärved, mida samuti iseloomustab rikkalik linnustik. Lahtede kohal võib näha toiduotsingul merikotkaid (*Haliaeetus albicilla*).

Saare lääne- ja põhjarannas, kus paekivi on maapinnale lähemal ja meri sügavam, kuhjavad lained veepiirile klibuvalle. Esmased **rannavallid**, millel suudavad kasvada vaid üksikud, peamiselt üheaastased taimed, näiteks merikapsas (*Crambe maitima*) ja randkress (*Lepidium latifolium*), lähevad üle ulatuslikeks kliburandadeks.

Teel Tjukale (Heikki Bauert)

Rannaniidud – lauged merevee mõjupiirkonda jäävad madala liigirikka taimestikuga niidualad – on saarel ulatuslikult levinud. Ühelt poolt mõjutab nende taimkatte kujunemist maakerge. Tulenevalt soolase merevee mõjutuse erinevast astmest on kujunenud rannaniitudel neile iseloomulik võõndilisus, kohati esineb soolalembeste taimedega soolakulaike. Teiselt poolt kujundab rannaniite inimene, kes koduloomade karjatamise ja heina niitmise abil aitab hoida taimkatte madala ja liigirikkana, luues nii soodsad elutingimused lindudele. Madal-murused rannaniidud on eelkõige kurvitsaliste pesitsus- ja toitumispaigad, rände ajal aga peatus- ja toitumispaigaks hanelistele. Ka Euroopas väga haruldaseks muutunud juttselg-kärnkonna ehk kõre (*Bufo calamita*) elupaigaks on rannaniidud.

Kui varasematel aegadel olevat rooga saarel üsna kitsas olnud, siis nüüd on ulatuslikud rannaalad roostikku kasvanud – rannaniidud on traditsioonilisest kasutusest väljas. Roostike pealiigiks on harilik pilliroog (*Phragmites australis*) – kõrge, mitmeaastane, üleujutust taluv kõrreline. Soodsates tingimustes võib ta kasvada 10 cm päevas ja 4 m kõrguseks. Suurekasvulise taimena tõrjub roog teised liigid välja ja seetõttu on roostik üsna liigivaene. Roostikus leiavad elupaiga kõrkja (*Acrocephalus schoenobaenus*) ja tiigi-roolind (*A. scirpaceus*), rootsiitsitaja (*Emberiza schoeniclus*), roohabekas (*Panurus biarmicus*).

Loopealsed ehk alvarid esinevad väga õhukese mullakihiga ja tasase pinnamoega paepealsetel aladel. Muldkate kuivab siin suve jooksul sagedli läbi, kevadel seevastu võivad alvarid olla üsna märjad ja siinsed lohud ajuti veega täidetud. Taimestik on sageli mosaiikne ja hõre, kuid liigirikas. Loopealsetel kasvavad lubjalembesed taimed, need alad on kääpaliste meelispaigaks. Vormsi suuremad loolad on saare lääneosas ning Rumpo ja Diby poolsaarel.

Rannaniit robirohuga (Arne Ader)

Põhjarannik (Arne Ader)

Kadastikud esinevad sagedasti looladel. Kadakasi niite on ajast aega kasutatud lammaste karjamaadena. Kus kadastikud on jäänud looduse hooleks, kasvavad need tihedaks ja taimestik muutub nende all vähese valguse tõttu liigivaesemaks. Kadakatevahelisel niidualal kasvavad nõmm-liiva-tee (*Thymus serpyllum*), verev kurereha (*Geranium sanguineum*), angerpist (*Filipendula vulgaris*) ning mitmekesine on ala samblike ja sammalde poollest. Kadastikus pesitsevad voot-põõsalind (*Sylvia nisoria*) ja punaselg-õgija (*Lanius collurio*).

Puisniidud on liigirikka taimestikuga pärandkooslused, kus avatud niidualad vahelduvad väikeste puudetukkade ja põõsastega. Puisniidud on kujunenud võsa ja puude osalise raiumise, niitmise ja karjatamise koosmõjul. Praegu on Norrbys asuv Mangese talu puisniit pea ainuke saarel, mis on olnud pidevalt hooldatud ja pakkunud mõõdujale silmailu.

Pärandkooslused vajavad erilist tähelepanu, sest nende harulduse tõttu on need elupaigad tunnistatud kaitse vääriliseks kogu Euroopas. **Natura 2000** võrgustikku ühendatavad alad rajatakse Loodusdirektiivi ja Linnudirektiivi lisadesse kantud looduslike ja pool-looduslike elupaigatüüpide ning liikide kaitseks. Vormsi looduskaitseliselt väärtuslikud elupaigad jäävad **Väinamere loodusalale**.

MATKARAJAD VORMSIL

Rumpo poolsaar (Heikki Bauert)

Ligi 6 km pikkune rada läbib ulatuslikku rannakarjamaad, kus niidualad vahelduvad kadastike ja roolaikudega. Veepiiril võib tegutsemas näha arvukalt kurvitsalisi, roostiku servas sookurepaare. Erineva tiheduse ja vanusega kadastikega Rumpo poolsaar on ainulaadsete ja haruldaste samblikukoosluste kasvuala ning siin on hariliku tundrasambliku (*Flavocetraria cucullata*) ainuleiukoht Eestis. Külast viib poolsaare tippu matkarada, kus võib oma silmaga hinnata rannikurohumaade majandamise tulemusi. Poolsaarel karjatatakse veiseid, lambaid ja hobuseid. Just segakarjatamine on niidukoosluste kõige sobivam, sest erinevate loomade toiduvalik on erinev ja nii süüakse niit kõige paremini madalmuruseks. Matkaraja ääres asub 3 vaatlusplatvormi, millelt avaneb vaade Hullo ja Sviby lahtedele ja laidudele.

Diby poolsaar (Heikki Bauert)

Rada kulgeb Diby poolsaarel, mis on rikas haruldaste kaitsealuste kääpaliste poollest. Hõredas loometsas kasvavad kaunis kuldking (*Cypripedia calceolus*) ja valge tolpea (*Cephalanthera longifolia*). Poolsaare idaosa lubjarikkad niidud on kärbesõie (*Ophrys insectifera*), hariliku muguljuure (*Herminium monorchis*) ja soo-neiuvaiba (*Epipactis palustris*) kasvualaks. Alale annavad maastikulise omapära rähkne karstiilmeline pinnas ja jändrikud rabamände meenutavad puud. Poolsaarel asuv madal roostunud Diby järv on sookurgede rändeaegseks peatuspaigaks.

Hosby rannik (Heikki Bauert)

Hosby matkarada viib meid üle 100 hektari suursele Hosby rannaniidule, kus võib näha rannaniidu taastamise tulemust. Rada viib vaatetornini, kust avaneb vaade ulatuslikule niidualale ja Voosi kurgule, üle väina paistab Noarootsi poolsaar. Hosby niit on oluline veelindude rändeaegne kogunemis-koht. Kevadeti saab siin vaadelda peatuvaid haneid, luiki ja ujuparte. Endisel külade metsaheinamaal kasvab nüüdseks kohati ürgmetsailmeline mets, mis on elupaigaks liigirik kale metsalinnustikule.

Prästviigi matkarada

Vormsi saare keskosas asub **Prästviigi järv**, mis on suures osas roogu kasvanud endine merelaguun. Järv on siiani säilitanud oma tähtsuse rannikumere kalade koelmu- ja turgutusalana. Järve linnustik on arvukas ja mitmekesine. Vaiksetel kevadõhtutel võib siin kuulda häälitsemas hüüpi (*Botaurus stellaris*). Järve põhjaosas avanevad arvukad allikad, neist suurim on Suur- ehk Ohvriallikas. Matkarada viib järve põhjakaldal asuva vaatlustorni juurde. Metsa servas asub omapärane Lubjakünka allikas, mille ümber on kujunenud lubjarikkad allikalised niidud kääpalistega.

Üks paeluvamaid kohti Vormsil on saare keskel kuusemetsas asuv **Huitbergi paekühm**. Üle 400 miljoni aasta vanune jää poolt siledaks lihvitud korallriff on tekkinud Ordoviitsiumi troopilises madalmeres elanud loomakeste lubikodadest. Lubjakivipaljandil samblavaibast vabadel kohtadel võib näha kivistisi, lubjakiviõnarustes on endale kasvupaiga leidnud kaitsealused sõnajalad.

Saare lääneosas asub paepaljandi ja saare siseossa ulatuvate klibust rannavallidega maastikulist silmailu ja geoloogilist avastamisrõõmu pakkuv **Saxby rand**. Siin avanev Vormsi lademe lubjakivi peidab endas rikkalikult kivistisi. 1864. a. ehitatud majaka juures on näha, kuidas meri randa lõhub, klibuvallidel võib jälgida taimestiku kujunemisjärke.

Summary

Vormsi island (93 km²) is unique because of the range of biodiversity that fits in to such a small area. On the island there appears different kind of habitats, like coastal grasslands, reed beds, alvars, forests, bays, lagoons etc that support numerous plant and bird species. To protect the habitats for rare species, unique landscape and typical semi-natural habitats Vormsi Landscape Reserve was formed in 2000.

The most remarkable semi-natural habitat on the island is coastal meadow. The biggest meadow is situated on the eastern side of Vormsi – Hosby meadow. This area is an important staging place for birds. From the southern part of the meadow a nature trail begins that leads hikers to the bird watching tower where is a good view over the area. In-south-Vormsi there is a 6 km long nature trail from Sviby to Rumpo. It passes through meadow areas with lots of junipers, patches of coastal meadow and reed. Rumpo peninsula is a habitat for rare lichen species. To get a nice overview it is possible to climb to three different watching towers near the trail. Diby nature trail is situated in north-Vormsi on Diby peninsula. This area is rich in different kinds of orchid species. The Prästvike nature trail is in the middle of the island. This place is unique because of its numerous springs. The trail leads to a tower. The fascinating geological objects on Vormsi include Huitberg old coral reef and Saxby coast where it is possible to see fossils more than 400 million years old. The valuable habitats of Vormsi are a part of Väinamere Special Area of Conservation. In 2003 at Silma Nature Reserve, Vormsi and Osmussaare Landscape Reserve initiated the Life-Nature project „Restoration of habitats of endangered species in Silma Nature Reserve” (LIFE2003NAT/EE/000181). The main purpose of this project is restoration of semi-natural coastal meadows and alvars as habitat of Lesser White-fronted Goose (*Anser erythropus*), Natterjack Toad (*Bufo calamita*) and Corncrake (*Crex crex*). During the project 1100 hectares of coastal meadows and alvars will be restored. More information can be found at the project website http://life.silma.ee.

LIFE NATURE PROJEKT

Euroopa Liidu LIFE-Nature programmi projekti (LIFE2003NAT/EE/000181) „Ohustatud liikide elupaikade taastamine Silma looduskaitsealal“ (2003-2006) eesmärgiks on taastada ja säilitada pool-looduslikke rannikuelupaiku, luues seeläbi sobivad elamis- ja rändeaegsed peatumistingimused ohustatud liikidele. Erilise tähelepanu all on üleuroopaliselt ohustatud väike-laukhani (*Anser erythropus*) ja juttselg-kärnkonn ehk kõre (*Bufo calamita*), kelle jaoks on tähtsad rannaniidud, ning rukkirääk (*Crex crex*), keda kohatab meie looladel. Vormsil, Osmussaarel ja Silma looduskaitsealal hooldatakse projekti jooksul kokku ligi 1100 ha rannikualasid. Vormsil on talunike ja maaomanikega koostöös Rumpo, Diby ja Hosby rannaalal taastatud üle saja hektari niidualasid, paigaldatud on kümneid kilomeetreid karjaaedu, oluliselt on suurenenud lihaveiste ja lambakari ning rannamaastikku ilmestavad jälle hobused. Saarel töötab projekti rahastamisel osetatud niiduhuoldustehnika. Rajatud on matkarada ja paigaldatud teabetahvlid, korraldatud õppepäevi ning valminud film ja käesolev voldik. Teavet projekti kohta saab internetileheküljelt http://life.silma.ee

Rumpo karjamaa (Ago Ruus)

Hosby rannaniit (Ago Ruus)